
DOBROSLAV SMILJANIĆ

REVOLUCIJA I KULTURA

MILADIN ŽIVOTIĆ: *REVOLUCIJA I KULTURA*,
FILOZOFSKO DRUŠTVO SRBIJE, BEOGRAD
1982.

Semantička i konotativna varijabilnost teorijskog pojma i empirijskog udesa revolucije miraboovski je adut za nove revolucije, za kontinuitet prekidâ in infinitum, uz neosigurani rizik ponovnog njihovog pada na ono što odbacuju, na dolap „večnog vraćanja istog”, uprkos ideološko-eshatološkom i utopijsko-transcendirajućem „hemijskom” čišćenju i pročišćavanju i samog pojma i ruševnog istorijskog iskustva koje nikad ne dobija dovoljnu regulativnu snagu da bi sasvim sprečilo prelaženje već pređenog i preseče onu žilavu naviku istorije da pretvara, čudnom nekom ovidijevskom metamorfozom, oslobodilački i agonički smisao revolucije u prinudu, a prinudu u smisao i agoniju revolucije. U kontekstu uzajamnog osvetljavanja i osveščivanja filozofskog pojma i neurotičnog, protivrečnog, fragmentovanog, obećavajućeg i samoproždirućeg istorijskog praksisa, pitanje odnosa revolucije i kulture postaje, ili bi bar moralo postati, krucijalnim pitanjem istinske demokratske alternative. U modernom vremenu, kada revolucije neuporedivo ređe bivaju naknadno uništene ili pak u nastajanju osujećenje, negoli što same od sebe, po nekom nepisanom pravilu, obolevaju, kada bezmalo svi ključni vidovi njihovog teorijskog zasnivanja i praktičnog efektuiranja, i odnošenja, podležu preispitivanju, svaka knjiga, poput ove Životićeve, koja sadrži kritički napor da se produktivne emancipatorske energije savremenosti orijentišu u skladu sa fundamentalnim humanističkim načelima, dobrodošla je kao izazov i doprinos promišljanju naše današnje krize.

Knjiga Miladina Životića sistematski je razučena kritika ideologija i ideološki krojenih sistema koji modeluju i konficioniraju stanje savremene svesti, i precizna analiza njihovih empirijskih ishodišta i artikulacija. Niz najznačajnijih pitanja epohe pretresen je sa kritičko-transcendentnim autorskim stavom.

Tematski front je golem. Iluzija je, na stegnutom prostoru, učiniti ga prezentnim, a kamoli izvršiti legitimnu metakritičku inspekciju Životićevih kritičko-teorijskih analiza.

Svaki odeljak knjige (ima ih ukupno pet) kao izdvojeni idejni krug, sadrži po četiri posebno naslovljene glave, pa struktura knjige daje utisak alikvotno komponovane celine.

Osobenost Životićevog stila je reska aforistička pregnantnost i lapidarna definicijalnost. Napregnutom sažetošću misao više dobija u snazi negoli u plastičnosti.

Životićeva metoda je dvojaka kategorija iznošenja na videlo onog najbitnijeg u ideološkim i filozofskim stavovima relevantnim za predmet o kome je reč, s detekcijom imanentnih granica od kojih počinje produktivno istraživanje.

Kritika je *terminus a quo* Životićevog postupka. U kritičku vizuru on stavlja pozitivno-naučne teorije kulture koje uzimaju kulturu kao fenomen *sui generis*, ravnopravan sa drugim vidovima realnosti. Time je zadatak kulturologije definisan: istraživanje i opisivanje objektivnih veza i odnosa tih fenomena putem sistematskih diskurzivnih praksi, bilo u kauzalnom, strukturalno-genetičkom, dijahronijskom i/li sinhronijskom ključu. Deficitarnost ovih teorija je očigledna, ona proističe iz previđanja korozivnog logosa postvarenja, koji nagrizi i kulturu; tehnološki um potiskuje imaginativno i doživljajno iskustvo, paralizuje traganje za vlastitim identitetom, ličnim projektom i autonomijom odluke, za svestranim ontološkim potvrđivanjem bića. Intelektualna tehnologija prevodi čovekov svet u sistem kodiranih informacija, spontanitet subjektivnosti u programirano ponašanje, san o budućnosti u inženjering produžene sadašnjosti.

Kriza samosvesti prikriva, ali i denuncira rascep subjekta i objekta u identičnosti koja je prapostulat ideološke inkarnacije. Rascep identičnosti nošen je dijalektičkim telosom praktičnog mišljenja koje se uzajamnim afinitetom sreća sa svojim predmetom — ovoga puta na nivou prakse *à la hauteur des principes*, to jest revolucije. Nema dakle istinskog čovekovog samorazumevanja bez razumevanja one ontološke diferencije između objektiviranog sveta i neostvarenih ljudskih mogućnosti koje tek treba dovesti do reči.

Na toj razlici Životić insistira fundamentalni heterološki kriterij: čovekove generičke mogućnosti merilo su njegove samorealizacije i napredovanja u slobodi. Taj kriterij sadrži zahtev za prevrednovanjem svih vrednosti u kulturi kao čovekovom delu, u kojoj se sam delatnik na protivrečno dvoznačan način potvrđuje i postvaruje.

Dva pitanja se ovde međusobno iznuđuju. Najpre pitanje o mogućnosti aktiviranja emancipatorskih potencijala savremene kulture nasuprot desupstancijalizaciji i slepom zapadanju u funkcionalnu priručnost pozitivitetu, a potom, zadatak humanističke kritike kulture u sklopu revolucionarne izmene globalne strukture društva. Drugim rečima, emancipatorski duh utopije svijen u jezgri kulture ne osnažuje se perverznom konsekvencijom prosvetiteljskog optimističkog mita o neograničenom robno-eksploatorskom podjarmljivanju prirode i eksplozivnim trendovima apstraktnog, naučno-tehnički organizovanog nužnog rada zbog rada, nego radikalnom izmenom represivno formalizovanih institucija društva i ideoloških funkcija duhovne kulture.

Ono što humanističkoj kritici kulture daje legitimitet istinskog stava i zahteva svakako je pronicanje u mogućnosti prevladavanja ambivalentnog položaja ideološki surogirane i osujećene kulture koja ipak čuva istinu o zabranjenom, i naše kašnjenje i neiskupljeno sećanje na budućnost. Pronicanjem u bit činjenica — a pronicanje je već kritika — ova kritika daje sebi valjanost. Radikalna, ona ne zahteva promenu na postojećem, nego promenu postojećeg i novi rezon egzistencije u povesti kao povesti velikog iznenađenja imaginacije na vlasti. Horizont za takvo razumevanje kulture otvara se sa stanovišta socijalne revolucije kao stanovišta budućnosti naspram planetarnog gospodstva rada i nivelirajuće duhovne bede konzumentske ekonomije izobilja. To stanovište je kriteristička dominantna u Životićevom nekanonskom teorijskom „brevijaru”. Ona čini vidljivom hijatus između ultimativno reduciranog opstanka — koji više i nije ljudski — i u-toposa koji je još čovekova mogućnost. Zaborav te razlike duboko je ukotvljen u metafizici. Kritika metafizički etabliranog status quo-a mora stoga da počne od ukočenog lika vremena. Apsolut klasične metafizike, oličen u vrhovnoj instanciji, uprkos građanskoj sekularizaciji i Marksovom kopernikanskom preokretu, „progredirao” je u moderno kategorijalno božanstvo — rad spregnut sa redom — u apstraktnog demiurga, koji se, kao totalitarni ideologem vrline, empirijski nudi umesto slobode. Imperijalni nihilizam volje za moć koja hoće sebe samu radi moći, beščašćem sveopšte instrumentalizacije čini da se duh i telo čovekovo susreću u interesno proračunatim intervalima upotrebe.

Životićeva kritika pozitivističkog humanizma (i antihumanizma) poravnana sa postojećim, gde u pozitivitetu znanja čovek iščezava kao predmet mišljenja i subjekt istorije, polazi od teze da se humanum ne može do kraja objektivirati i pretvoriti u fakticitet, bez ostatka, koji se uvek vraća kao greška u računu. Taj ostatak je zapravo rezidualni višak mogućnosti da se prekorače ideološke i empirijske granice danosti u ko-

joj je kultura prisiljena da abdicira pred super-tehnologizovanim varvarstvom.

Revolucionarni humanizam, po Životiću, mogućan je samo kao hermeneutika istinskog bivstvovanja, kao „totalitet razvoja ljudske prirode u pojedincu” (Marks), s onu stranu ideologije koja je uvek tamo gde se istina o bivstvovanju ne poistovećuje sa svešću ljudi (društvenih grupa, epohe) o sebi i društvenim odnosima.

Samo kritička samosvest antcipira istinski život u vremenu i otkriva ljudska merila opstanka. No ukidanje ideologije izvršno je tek onda kad „ideološki višak” bude izborni nivo egzistencije, ili još bliže, kad se ukidanjem radne fragmentacije humanuma u svetu objektivacije raskine lanac otuđujućeg načina proizvodnje života. Taj raskid je revolucija. Ona je, ako je ONA, najviši čin povesnog razumevanja. Povesnica kulture, pak, posvedočuje, kroz razdrtost svog predmeta, *najpre*, i genuino u umetnosti, o onom nadživljujućem sloju, najčešće duboko zatamljenom, punom odziva onostranosti i emancipatorskih energija odbijanja i žudnje, gde je ukorenjena utopija, i *zatim*, o onom drugom, pritiskom, da bi i sam pritiskao, prividno trajnom, a trajno bez tradicije. Prvi sloj se reprodukuje iz vlastitih izvora, drugi ponavlja prilagođavanje represivnom principu realnosti. Ovaj sloj ideologizovane kulture („kulture rada”, „političke kulture”, „masovne kulture” i sl.) koji namiču zupčanicu kulturne industrije, pada u polje uzročnosti i rada. Rad kao „čista apstraktna delatnost... ravnodušna u odnosu na individuum” popeo se u ideološkom katehizisu zemalja tzv. empirijskog socijalizma u vrh aksiološke lestvice kao tenor sreće u novokomponovanom šlageru na staru temu. Anahrona lozinka „oslobođenje rada” indicira pad ispod nivoa istorijskih tekovina građanstva, budući da slobode nema bez slobodnog čoveka. Rad je medijum otuđenja, a sloboda a priori stvaralaštva i razotuđenja intersubjektivnosti. Oslobođenje je revolucija. A revolucija umire bez demokratije, bez istorijski samosvesne komunikativne prakse u kojoj ravnopravno i autonomno učestvuju svi članovi društva u kome se odnosi mere principima slobode.

Preciznom kritikom Lenjinovih i Lukačevih stranačko-autoritarnih, totalitarno-hegemonističkih koncepata slobode i demokratije, koji će se u svojoj drugoj operacionalnoj varijanti praktične staljinističke redukcije na poznat način efektuirati, Životić sasvim eksplicitno rezimira raspravu: „Razvoj demokratije je cilj i sredstvo socijalne revolucije.”

Ako je smisao socijalizma sloboda, onda je socijalizam delo isključivo slobodnih ljudi. A slobodan čovek je, govoreći sa Marksom, čovek bez društvenog merila.

Možda danas nema sasvim izvornih misaonih sistema (da li su u našem vremenu uopšte mogućni) nego samo novih deskripcija i tumačenja istog, budući da živimo i doživljavamo jednu misaono prokaženu epohalnu situaciju — i već smo se napili vode u kojoj plivamo. Pitanje je kako misaono i praktično isplivati. Kako kritički redefinisati i praktično rešavati epohalni inventar pitanja koja istorijski ulaze u *citatio à l'ordre du jour*.

Knjizi Miladina Životića nisu potrebne pohvale. Ona očigledno predstavlja most preko zapuštenog potoka nereflektirajućih, kvazinaučnih, a praktično probitačnih egzaltacija kulturnim, naučnotehničkim, urbanim i futurološkim revolucijama koje — zamenom glavnog za sporedno — imenom revolucija — vrše eksnominaciju nepromenjene paradigme krijumčarene u netrascendentnom progresu što se zbiva u krugu istog. Naravno, bitne uvide najbolje može da pruži čitanje same knjige. Dijalog sa njom može da teče u znaku produktivne upitnosti i neslaganja. Ali joj se krajnji zaključci teško mogu osporiti. Najmanje „naučnošću“, dirigovanim istraživanjem, statistikama progressa. Ona sama ne računa s tim, jer nišani preko toga. Ona, imajući sve to na umu, računa s onim iznad toga — s filozofskim razumevanjem.

U rezervi joj još stoji, pored ostalog, neiscrpan dokazni materijal — umetnost, koja, govoreći sa Adornom, predstavlja „najverniji istorijski seizmograf“.

